

Barbara Pawełko

Elementy federalistyczne i autonomiczne w kształtowaniu się Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Znaczenie pojęcia *foedus* oznacza związek o charakterze równoprawnym. Efektem tego procesu jest federacja, czyli państwo składające się z autonomicznych państw związkowych¹⁸⁰. Posiadają one zwykle autonomię wewnętrzną oraz tworzą w niektórych kwestiach odrębne prawa. Wspólna pozostaje polityka zagraniczna i obronna. Inna teoria określa, że do rozpoczęcia tego procesu potrzebne jest państwo inicjujące, które ma odpowiednie położenie geograficzne, wzbudza zaufanie u państw słabszych i posiada taki ustrój, który państwa słabsze pragnęłyby mieć. Już w starożytnej Grecji *amfiktionia* (związek *poleis*) była formą uzależnienia *polis*¹⁸¹.

Polskie koncepcje federalistyczne były zbliżone do określenia „pluralistyczne wspólnoty bezpieczeństwa” sformułowanego przez Karla W. Deutcha. Wiązały się bowiem bezpośrednio z polską ideą powszechnego pokoju ogłoszonej na międzynarodowym forum na początku XV w. przez Stanisława ze Skarbimierza i Pawła Włodkowica oraz z tendencjami do realizacji zasady homogeniczności podmiotów federacji państw europejskich z dostosowaniem do niej ustroju demokratycznego Rzeczypospolitej¹⁸².

Akt pojednania między Polską a Litwą sporządzono 14 sierpnia 1385 r. w Krewie¹⁸³. W wyniku postanowień aktu Jadwiga jako król Polski poślubiła Jagiełłę wielkiego księcia litewskiego oraz pana Rusi. Ślub ten był oficjalnym przypieczętowaniem tego faktu. Jednocześnie

---

¹⁸⁰ W. Bokajło (red.), *Federalizm. Teorie i koncepcje*, Wrocław 1998, s. 9.

¹⁸¹ *Ibidem*, s. 24. Związek polityczny greckich *poleis* z Macedonią, z czego wynikało podporządkowanie w polityce zagranicznej Filipowi II.

¹⁸² *Ibidem*, s. 175.

¹⁸³ W nim Jagiełło głosił „My, Jagiełło z mocy boskiej wielki książę litewski (...) uzyskałem porozumienie z przedstawicielami ze strony najjaśniejszej pani, z bożej łaski królowej węgierskiej, polskiej, dalmackiej” – G. Labuda, B. Miśkiewicz (red.), *Wybór źródeł do historii średniowiecznej (do połowy XV wieku). Rozkwit społeczeństwa stanowego i powstanie państwa polsko-litewskiego 1386–1466*, Poznań 1970, s. 52.

zapobiegał chrystianizacji Litwy w obrządku wschodnim oraz ostatecznej rutenizacji tego kraju¹⁸⁴.

Na temat znaczenia tego aktu, a przede wszystkim znaczenia słowa *applicare*, które może oznaczać wcielenie albo złączenie, możemy sądzić, że Litwa i ziemie ruskie były wcielone do Polski. Henryk Łowmiański określił ten termin jako połączenie terytoriów, inkorporację, bezpośrednie wcielenie, które oznacza jedynie wcielenie tylko tych ziem, jakimi władał Jagiełło¹⁸⁵, czyli księstwo wileńskie, ziemia mińska, witebska, włości naddnieprzańskie oraz Żmudź, natomiast reszta ziem byłaby pod zwierzchnictwem pośrednim. Juliusz Bardach przedstawił zaś interpretację, jakoby Litwa bezwarunkowo zgodziła się na przyłączenie do Polski¹⁸⁶. Jedno jest pewne, to połączenie miało na celu przeciwstawienie się wspólnemu zagrożeniu – Krzyżakom. Umowa również mówiła o wspólnych planach obu państw na przyszłe lata, które nie dotyczyły tylko problemu krzyżackiego, ale także ziem Rusi oraz ustroju państwa¹⁸⁷. Historyczne interpretacje nazywały układ krewski: pierwszym preliminarem (tj. projektem wstępnym) umowy polsko-litewskiej, pamiętnikiem pertraktacji¹⁸⁸, ratyfikacją dotychczasowych układów, zreasumowaniem umów wstępnych¹⁸⁹, preliminarią (tj. wstępną rozmową) stanowiącą wynik długotrwałych układów obu stron¹⁹⁰,

---

¹⁸⁴ Inny pogląd na ten temat przedstawił w sprawozdaniu ogłoszonym podczas posiedzenia Akademii Umiejętności A. Lewicki, którego zdaniem nie została zawarta unia personalna, lecz przeprowadzono inkorporację Litwy do Polski. Natomiast Jan Długosz pisał o wielkim zainteresowaniu Jagiełły piękną, nowo wyniesioną na tron królową Polski – Jadwigą, co doprowadziło do małżeństwa i w ten sposób dało początek unii polsko-litewskiej i nowej epoce również w dziejach Polski – panowania Jagiellonów.

¹⁸⁵ H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, Poznań 1999, s. 24–25.

¹⁸⁶ J. Bardach, *Krewa i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej*, [w:] *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa 1970, s. 27.

¹⁸⁷ J. Żenkwicz, *Litwa na przestrzeni wieków i jej powiązania z Polską*, Toruń 2001, s. 38.

¹⁸⁸ S. Zakrzewski, *Wypadki z lat 1382-1386 w związku z genezą unii*, [w:] *Pamiętnik V Zjazdu Historyków Polskich*, t. I, Lwów 1930, s. 354.

¹⁸⁹ L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, Tom I: 1377–1499*, Warszawa 1930, s. 33.

¹⁹⁰ J. Bardach, *Krewa...*, s. 26.

dokumentem określającym warunki unii¹⁹¹, mającym charakter prowizoryczny¹⁹², obietnicą wypełniania zobowiązań¹⁹³, zatwierdzeniem przez Jagiełłę obietnic¹⁹⁴, uwierzytelnionym protokołem pertraktacji z związku z zamierzonym małżeństwem Jagiełły i Jadwigi czy też jednostronną deklaracją Jagiełły akceptującą jego zobowiązania¹⁹⁵.

Nie możemy, w żadnym wypadku, aktu łączącego oba kraje od razu nazywać unią¹⁹⁶. Określa się w ten sposób związek dwóch państw, które zachowują swoją odrębność państwową i łączą się albo przez osobę wspólnego władcy (unia personalna), albo różne instytucje wspólne (unia realna)¹⁹⁷. Uzasadnione jest twierdzenie, iż akt krewski był podsumowaniem rokowań polsko-litewskich, który oprócz spraw małżeńskich rozstrzygał problem inkorporacji Litwy do Polski. Takiego obszaru regulacji nie odnajdujemy w definicji terminu unia. Akt z Krewa stanowił punkt wyjścia dla wszystkich późniejszych aktów, których uwieńczenie stanowiła unia lubelska z 1569 r.

W 1401 r. brat stryjeczny Jagiełły, Witold, podpisał akt unii wileńsko-radomskiej, uzyskując tym samym dla siebie tytuł wielkiego księcia Litwy. Jagiełło został księciem zwierzchnim Wielkiego Księstwa Litewskiego. Od początku swojego panowania w Polsce, pozycja Jagiełły na Litwie była *de facto* słaba, w przeciwieństwie do układającego się z Krzyżakami Witolda.

W obliczu wspólnej wojny z Zakonem Polska i Litwa odnowiły unię w Horodle nad Bugiem, 2 października 1413 r.¹⁹⁸ politycznie, unia miała charakter zdecydowanie antykrzyżacki. Jej postanowienia

¹⁹¹ J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław 1982, s. 74–75.

¹⁹² H. Łowmiański, *Uwagi w sprawie podłoża społecznego i gospodarczego Unii Jagiellońskiej*, [w:] *Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Poznań 1983, s. 386.

¹⁹³ Więcej na ten temat: H. Paszkiewicz, *O genezie i wartości Krewa*, Warszawa 1938.

¹⁹⁴ Z. Ivinskis, *Litwa w dobie chrztu i unii z Polską*, przekład: J. Minkiewicz, [w:] J. Kłoczowski (red.), *Chryścianizacja Litwy*, Kraków 1987, s. 13–126.

¹⁹⁵ G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, Poznań 1998, s. 195–199.

¹⁹⁶ O. Balzer, *Tradycja dziejowa unii polsko-litewskiej*, Lwów 1919, s. 16–17.

¹⁹⁷ S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, [w:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Kraków 1914, s. 458.

¹⁹⁸ J. Żenkiewicz, *Litwa na przestrzeni wieków i jej powiązania z Polską*, Toruń 2001, s. 50.

określały, że po śmierci Witolda, ówczesnego wielkiego księcia litewskiego w przypadku nieposiadania przez niego potomków, panowie litewscy nie obiorą nowego władcy, bez zgody ze strony polskiej, podobnie oświadczyli Polacy¹⁹⁹. Ostatecznie stwierdzono odrębność Litwy. Państwa miały pozycję równorzędną wobec siebie. Unia horodelska była wynikiem wspólnych interesów w zakresie kolonizacji ziem ruskich, kontroli polityki państwowej przez wielkie rody możnych obu państw²⁰⁰. Była też utwierdzeniem różnic społecznych, ustroju państwowego i roli władcy. Uregulowanie stosunków polsko-litewskich nie tylko ustaliło wzajemne powiązania na okres najbliższych dwudziestu lat, ale stworzyło również warunki do ofensywnych wystąpień przeciwko Krzyżakom, mających na celu odzyskanie utraconych ziem.

Sytuacja w stosunkach polsko-litewskich zmieniła się pod koniec panowania Jagiełły. Polacy byli głównymi przeciwnikami koronacji Witolda na króla²⁰¹, co oznaczałoby postawienie na równi Litwy z Polską, a również wiązałoby się z zerwaniem umów o inkorporacji Litwy do Polski²⁰². Witold był uosobieniem odrębnej od Polski przeszłości Litwy i gwarancją jej odrodzenia²⁰³.

Po śmierci Witolda, nie czekając na opinię strony polskiej, do czego zobowiązywał akt horodelski, obwołano wielkim księciem Świdrygiełłę²⁰⁴. Nowo obrany władca rozpoczął rządy w zgodzie z

---

¹⁹⁹ *Unia Horodelska, Akt króla Władysława Jagiełły i wielkiego księcia Witolda, Horodło, 2 października 1413 r.*, [w:] J. Sawicki (red.), *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego*, t. I, Warszawa 1951, s. 78–81. Razem zobligowali się do organizowania wspólnych zjazdów i sejmów w razie rodzącej się potrzeby wspólnych pertraktacji. Zawarta umowa ustanawiała na Litwie urzędy na wzór polski, zwłaszcza województwa i kasztelanie, zapoczątkowując mowy model administracji cywilnej i wojskowej w Europie Środkowej i Wschodniej. Litwa w tym związku stawała się nie prowincją, a pełnoprawnym partnerem Polski, gdyż Polacy nie mogli wybrać sobie króla bez zgody Litwinów, w zamian za co Litwini przyrzekali obierać wielkiego księcia litewskiego tylko za przyzwoleniem Polaków.

²⁰⁰ J. Żenkiewicz, *op. cit.*, s. 52.

²⁰¹ Projekt koronacji Witolda na króla został wysunięty przez cesarza niemieckiego Zygmunta na zjeździe monarchów w Łucku w 1429 r.

²⁰² J. Jakubowski, *Dzieje Litwy w zarysie*, Warszawa 1921, s. 24–26.

²⁰³ H. Wisner, *Unia. Sceny z przeszłości Polski i Litwy*, Warszawa 1988, s. 40–41.

²⁰⁴ *Ibidem*, s. 84.

dążeniami separatystycznych bojarów litewskich i ruskich. Kolejnym wielkim księciem został mianowany brat Witolda – Zygmunt Kiejstutowicz²⁰⁵. Stosunki Zygmunta z Polską regulował zawarty 15 października 1432 r. układ. Śmierć Zygmunta przyniosła zerwanie wszystkich dotychczasowych aktów polsko-litewskich oraz obalenie koncepcji wzajemnych stosunków ustalonych w 1400 r. (w szczególności zasady przynależności Litwy do Królestwa Polskiego, podtrzymywanej od unii krewskiej). Nowa koncepcja unii miała ograniczyć związek równorzędnego państwa litewskiego z polskim jedynie do wspólnej dynastii²⁰⁶.

Do kolejnego znaczącego porozumienia doszło 17 września 1446 r. w Brześciu. Wybór Kazimierza Jagiellończyka na króla Polski w 1447 r. przyczynił się do wskrzeszenia unii²⁰⁷. Oba kraje łączyła osoba wspólnego władcy, co określane było mianem unii personalnej²⁰⁸. Po śmierci Kazimierza unia personalna rozpadła się. Na tron polski został wybrany Jan Olbracht, który rządził w latach 1492–1501, a wielkim księciem litewskim został Aleksander i panował na Litwie od 1492 do 1507 roku²⁰⁹. W wyniku klęski bukowińskiej Polski w 1497 r. i zagrożenia ze strony Moskwy odnowiono porozumienie pomiędzy Litwą a Polską w 1499 r. Sytuacja międzynarodowa Polski i Litwy wywołała zbliżenie między tymi krajami. Rokowania zainicjowała strona litewska, ona to zaproponowała unię dwóch równych państw, która to w istocie miała doprowadzić do przymierza między nimi²¹⁰.

Unia zwana krakowsko-wileńską przewidywała na przyszłość wspólną elekcję władcy jednego dla obu państw oraz ustalała wzajemną pomoc wojskową. Zawarte w Wilnie przymierze miało charakter wybitnie

---

²⁰⁵ J. Żenkiewicz, *op. cit.*, s. 55–56.

²⁰⁶ O. Halecki, *Dzieje unii Jagiellońskiej*, t. I, Kraków 1919, s. 331.

²⁰⁷ J. Ochmański, *op. cit.*, s. 114.

²⁰⁸ Nieco inna była polityka panów polskich, którzy pragnęli wcielenia Litwy do Polski, czego wyrazem były zwoływane w 1448 r., 1451 r. i 1453 r. zjazdy polsko-litewskie, w których czasie Polacy próbowali przekonać Litwinów o potrzebie unii i wmówić im, że Polska z tytułów dawnych zapisów Jagielly posiada prawa zwierzchnie nad Litwą.

²⁰⁹ J. Żenkiewicz, *op. cit.*, s. 57.

²¹⁰ G. Błaszczyk, *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności 1492–1569*, Poznań 2002, s. 36.

obronny²¹¹. Potwierdzono równorzędność obu państw, Litwini mieli prawo do elekcji króla polskiego, a Polacy – Wielkiego Księcia. Treść układu odnawiającego unię zwracał się do dawnych aktów, lecz tylko takich, które uznano za uczciwe dla obu stron, np. akt w Horodle, nie poruszający kwestii wcielenia Litwy. O ile jednak w akcie z 1413 r. mowa była o elekcji króla polskiego, o tyle teraz na równej płaszczyźnie postawiono króla polskiego z księciem litewskim. Było to przymierze dwóch niezależnych państw²¹². Nie była to ani unia personalna, ani realna, nie powstała bowiem żadna instytucja łącząca Polskę i Litwę²¹³.

W 1501 r. w Mielniku podpisano akt unii, który przewidywał, że Korona i Wielkie Księstwo mają połączyć się i zespolić w jedno nierozdzielne „ciało”²¹⁴. Główne postanowienia unii to zjednoczenie obu państw w jedno, wspólna elekcja króla, „wspólna rada” nad sprawami całego państwa, obowiązek pomocy wojskowej, obowiązek składania przysięgi przez urzędników i starostów, obowiązek udzielenia rady i pomocy drugiej stronie. Nowy władca miał obowiązek w momencie koronacji zatwierdzać prawa Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego²¹⁵. Przewidywała ona braterstwo i wspólne rady. Miała nadal charakter personalny, mimo że teoretycznie była unią realną. Akt mielnicki można uznać za jeden z ważniejszych w stosunkach polsko-litewskich, które stanowiły podwaliny przyszłej unii lubelskiej²¹⁶. Układ ten jednak nie wszedł w życie w wyniku sprzeciwów ze strony Zygmunta I Starego.

Charakter personalny unia utrzymała aż do 1569 r. Wtedy została zawarta unia lubelska. Było to związane z dążeniami szlachty polskiej i litewskiej oraz Zygmunta Augusta, który nie posiadał dziedzica. Warunki podpisania unii, a także jej postanowienia i cele zostały ustalone na sejmie w Lublinie, który trwał od stycznia do lipca 1569 r. W czasie trwania obrad sejmu król Zygmunt August przeniósł dziedziczne prawa Jagiellonów do tronu litewskiego na Koronę. Efektem tego sejmku było

---

²¹¹ H. Wisner, *Unia. Sceny...*, s. 97.

²¹² O. Halecki, *Dzieje...*, s. 454–455.

²¹³ G. Błaszczuk, *Litwa na przełomie...*, s. 36.

²¹⁴ Była ono ściśle związaną z elekcją księcia litewskiego na króla polskiego. Polacy pogodzili się z wyborem Aleksandra na króla Polski, dlatego że Litwini zaakceptowali tekst nowej unii.

²¹⁵ *Ibidem*, s. 38–39.

²¹⁶ *Ibidem*, s. 41.

uchwalenie unii. Dokument stanowił, w punkcie trzecim, że: „Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie jest jedno nierozzerwalne i nieróżne ciało, a także nieróżna, ale jedna wspólna Rzeczpospolita, która się ze dwu państw i narodów w jeden lud zniosła i spoiła”²¹⁷.

Historycy określali tę unię mianem realnej, wprowadzała bowiem wspólnego władcę, jeden sejm i wspólną politykę zagraniczną. Ustrojem przypominała federację. Był to w pewnym sensie kompromis między skrajnymi stanowiskami obu stron: inkorporacyjnym szlachty polskiej i luźnym związkiem unijnym Litwinów. Mianem unii federalnej określił ją Oskar Halecki. Skupiał się on na podkreśleniu związku dwóch państw, które utworzyły Rzeczpospolitą Obojga Narodów²¹⁸. Reprezentujący inne stanowisko Oswald Balzer nazywał Rzeczpospolitą państwem unitarnym, podkreślając powstanie jednego państwa oraz likwidację państwowości litewskiej po 1569 r.²¹⁹

Od tej pory polityka obu państw była wspólna. Dzieje Litwy są tożsame z dziejami Polski²²⁰. Nowo powstałe państwo zaczęto powszechnie nazywać Rzeczpospolitą Obojga Narodów. W istocie jednak zamieszkiwało je znacznie więcej narodów. W XVI w. pod pojęciem „naród” rozumiano wspólnotę polityczną, a nie zbiorowość połączoną obyczajami, językiem i kulturą. Kultura polityczna Rzeczypospolitej wraz z dobrze rozumianą, niezdegenerowaną jeszcze „złotą wolnością” przyczyniły się do tego, że to właśnie w tym kraju powstał pierwszy akt tolerancji religijnej – konfederacja warszawska z 1573 r., oraz próba zjednoczenia Kościoła wschodniego i zachodniego, tzw. unia brzeska z 1596 r. A z drugiej strony trzeba pamiętać, że wkrótce potem wspólne państwo zaczęło rozkładać się trawione chorobą anarchii, wynikającej z patologicznie interpretowanej idei *liberum veto*. Rzeczpospolita Obojga Narodów, mimo klęsk wojennych drugiej połowy XVII w. i początku XVIII w., była nadal silnym państwem²²¹, aż bezsilna

---

²¹⁷ *Unia Lubelska. Akt seniorów i posłów Korony Polskiej*, [w:] J. Sawicki (red.), *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1951, s. 143–148.

²¹⁸ O. Halecki, *Dzieje unii Jagiellońskiej*, t. II, Kraków 1920, s. 339–353.

²¹⁹ G. Błaszczyk, *Litwa na przełomie...*, s. 153.

²²⁰ J. Jakubowski, *op. cit.*, s. 33–36.

²²¹ Już przed unią w latach 1564–1566 nastąpiło zrównanie społeczności szlacheckiej na Litwie pod względem prawnym. Litwini ulegali powolnemu procesowi polonizacji. Szlachta czerpała z polskiej kultury i ideologii

padła ofiarą zaborczych, rządzonych przez absolutnych monarchów ościennych mocarstw. W osiem lat po wstąpieniu na tron ostatniego z królów Stanisława Augusta Poniatowskiego, w roku 1772 Prusy, Austria i Rosja dokonały pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej. W zaistniałej sytuacji zaczęto szukać możliwości i sposobów naprawy ustroju i ratowania niepodległego bytu państwa. Uwieńczeniem kształtowania się tego stosunku Polski do Litwy za Stanisława Augusta była Konstytucja 3 maja 1791 r.²²² Konstytucja znosiła całkowicie odrębność państwową Wielkiego Księstwa Litewskiego, które miało zostać jedną z prowincji Rzeczypospolitej. „Konstytucja 3 maja wcale nie skasowała odrębności litewskiej. Otworzyła jedynie drogę do ściślejszych, odmiennych form związku”²²³. Doszło również do aktu „Zaręczenia wzajemnego obojga narodów” (20 października 1791 r.)²²⁴.

Rozważając zmiany wzajemnych stosunków i zależności Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego, zauważamy, że o ile Rzeczpospolita (Obojga Narodów) do XVIII wieku była związkiem państw, o tyle później, po 1791 r., nabrała cech charakterystycznych dla państwa związkowego, takich jak wspólna konstytucja, najwyższe organy władzy, lecz również odrębności np. prawnoustrojowe²²⁵. Federacyjny charakter Rzeczypospolitej Obojga Narodów zapoczątkowany unią w Lublinie

---

szlacheckiej Złotego Wieku. Wspólne interesy polityczne, gospodarcze powodowały, że język polski był narzędziem polityki zbliżania się szlachty litewskiej do polskiej. Język polski zajmował znaczące miejsce w życiu publicznym jak i prywatnym szlachty. Pierwotnie można to było określić jako proces polonizacji językowej i kulturalnej, jednakże z czasem zwłaszcza po unii szlachta litewska zaczęła przyjmować polską świadomość. Dostyc często już w XVI wieku można było usłyszeć z ust ziemian litewskich, że byli „z urodzenia Litwinami, z narodowości Polakami”.

²²² J. Malec, *Szkice z dziejów federalizmu i myśli federalistycznej w czasach nowożytnych*, Kraków 1999, s. 131.

²²³ P. Jasienica, *Rzeczpospolita Obojga Narodów. Część trzecia. Dzieje agonii*, Warszawa 1985, s. 348.

²²⁴ Paweł Jasienica stwierdził: „Sejm Czteroletni wcale nie pozbawił państwa charakteru federacji, nadał jej tylko formy ściślejsze, bardziej odpowiadające potrzebom czasów nowych (...) zapędziwszy się trochę zbyt daleko literą tekstu Konstytucji, zaręczeniem wzajemnym obwarował, ułatwił dalsze trwanie poczucia odrębności Wielkiego Księstwa”.

²²⁵ J. Malec, *op. cit.*, s. 132–133.

1569 r. przetrwał do końca jej istnienia²²⁶.

W 1795 r. nastąpił trzeci rozbiór, a ziemie Rzeczypospolitej Obojga Narodów zostały rozdzielone między Austrię, Rosję i Prusy. W okresie rozbiorów zarówno Polska, jak i Litwa utraciły swoją państwowość. Wspólne powstania w roku 1831 i 1863 były próbami jej przywrócenia. W drugiej połowie XIX w. nastąpił rozwój ruchu nacjonalistycznego na Litwie, spowodowany redefinicją pojęcia litewskości. Rodzący się w owym czasie litewski antypolonizm był więc wynikiem chęci ratowania wszystkiego, co swoje, zgodnie z szerzącymi się w całej Europie tendencjami nacjonalistycznymi, a nie nienawiści do Polski i Polaków. Dopiero w następnych latach, w wyniku sporów politycznych oraz w konsekwencji podejmowanych działań i komplikacji sytuacji międzynarodowej, pojawiła się u niektórych liderów litewskich także nienawiść do Polaków. W ten sposób zwyciężyły tendencje do powołania państwa narodowego. Ten proces widoczny jest w postaci wspierania się na idei wspólnoty językowej, tradycji oraz wspólnych wartości, które stawia się ponad inne wartości np. stosunków do innych narodów²²⁷.

Litwini, podobnie jak Polacy, osiągnęli upragniony cel wraz z zakończeniem I wojny światowej. Na miejscu upadłego imperium carskiego powstały nowe niepodległe państwa, m.in. Polska i Litwa.

Federalism and self-government elements in the formation of the Commonwealth of Both Nations. Summary

The Lublin Union of 1569 constituted the new state – the Commonwealth of Both Nations (Polish-Lithuanian Common-wealth; Crown and Lithuania Commonwealth, i.e. Commonwealth of the Crown of the Polish Kingdom and the Grand Duchy of Lithuania). This state was stronger than an ordinary aggregate of both constituting parts.

This historical event became a crucial moment in history of Europe and has been considered in many various ways by different historians. Polish historians concentrate on its positive aspect, emphasizing its peaceful, voluntary creation and its role in spreading the Polish culture. Lithuanian historians are more critical of the union, pointing out that it was dominated by Poland.

---

²²⁶ *Ibidem*, s. 141.

²²⁷ J. Tymanowski (red.), *Nauka o państwie i polityce*, Łódź 2003, s. 101.

Les éléments fédéralistes et autonomistes dans la formation de la « République des Deux Nations ». Résumé

L'Union de Lublin de 1569 a formé un État tout à fait nouveau : La « République des Nations » (la République de la Couronne de Pologne et le Grand-Duché de Lituanie). Cet État était plus fort qu'une simple somme de ses parties. Cet événement historique est devenu un moment-clé dans l'histoire de l'Europe et plus tard il était envisagé des différents points de vue selon les historiens. Les historiens polonais y mettaient l'accent sur sa dimension positive, sa genèse volontaire et son grand rôle dans l'expansion de la culture polonaise. Les historiens lituaniens se montraient plus critiques envers cette union en y soulignant le rôle dominant de la Pologne.